

Muhakemat

Uluslararası Risale-i Nur Araştırmaları Dergisi

Said-i Kürdi'den Said-i Nursi'ye Kürt Kültürü ve Bediüzzaman

Ahmet YILDIZ

Profesör Dr.

Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi,
İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi,
Siyaset Bilimi Ve Uluslararası İlişkiler Bölümü,
Siyaset Bilimi Ve Uluslararası İlişkiler Pr.
İstanbul, TÜRKİYE
ayildiz@fsm.edu.tr
https://orcid.org/0000-0001-9466-848X
Web of Science ResearcherIDAAU-3394-2021
Scopus Author ID: 37096362000

Araştırma Makalesi

Süreç

Geliş: 29/09/2024

Kabul: 09/12/2024

Yayın Tarihi: 31/12/2024

Yayın Sezonu: Aralık

İntihal

Bu makale, en az iki hakem tarafından incelendi ve intihal içermediği teyit edildi.

Telif hakkı

Yazarlar dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmalarını Creative Commons Atıf-GayriTicari 4.0 Uluslararası Lisansı (CC BY NC) kapsamında yayımlanmaktadır.

Etik Beyan

Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur. Hukuki sorumluluk yazarlara aittir.

Atıf

Yıldız, Ahmet. "Said-i Kürdi'den Said-i Nursi'ye Kürt Kültürü ve Bediüzzaman". Muhakemat Uluslararası Risale-i Nur Araştırmaları Dergisi 4 (Aralık 2024), 40-53.

Öz

Bediüzzaman'ın politik sosyalleşmesini anlamak açısından Kürt kültürünün dönemselleşmelerini bilmek önemlidir. Nitekim, bu kültürün modernlikle karşılaşma sürecinde ve geleneksel doku içindeki yansımalarına Bediüzzaman Said Nursi'nin Eski Said dönemindeki metinlerinde de yer verilmektedir. "Kürt Said" olarak tanımlayabileceğimiz Eski Said'in yazdığı metinlerde Kürt kültürüne yer verme biçimi, Kürt kültürünün modernlikle karşılaşma sürecinde İslam ve gelenek üzerinden aldığı biçim konusunda da bir fikir vermektedir. Said Nursi'nin, Melayê Cizîrî (Molla Ahmed-i Cezîrî) gibi Kürt şiirinin klasik zirveleri, Mela Abdurrahman-ı Camî (Molla Câmî) gibi önde gelen şüfîleri, Qewlê Newala Sîsebanê gibi Kürtçe destanlar ve çeşitli atasözleri ve deyimlere hayatının sonraki dönemlerinde kaleme aldığı metinlerde de yer vermesine bakıldığında, Kürt kültürünün Bediüzzaman'ı ve fikriyatını anlamadaki anahtar rolü daha belirgin hale gelmektedir. Kürt kültürünün milliyetçilikle eklenme sürecinde ortaya çıkan kimlik problemini Bediüzzaman'ın hayatında modern devlet ve İslam üzerinden sahip olduğu kimlikleri etkileme biçimi de bu çalışmanın ana tartışma konularından biridir. Çalışmanın amacı, tarihsel sosyolojik bir perspektifle, Bediüzzaman'ın hayatı ve eserlerinde bu kültürün izlerini sürmek ve politik sosyalleşmesindeki tesirini ortaya koymaktır. Bunun için dönemin sosyopolitik yapısına ışık tutan eserler, Bediüzzaman'ın kendi eserleri ve hakkında kaleme alınan biyografilerden hareketle Bediüzzaman'ı münhasıran Kürt kimlik ve kültürü üzerinden anlayan yaklaşımlarla bu ilişkiyi reddeden/yok sayan yaklaşımların kısa bir kritiği yapılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Siyasi sosyalleşme, Kürt kültürü, Kürt milliyetçiliği, Said-i Kürdi, Said-i Nursi.

From Said-i Kurdi to Said-i Nursi Kurdish Culture and Bediuzzaman

Ahmet YILDIZ

Professor

Fatih Sultan Mehmet Vakıf University

Faculty of Economics and Administrative
Sciences,

Department of Political Science and

International Relations,

Political Science and International Relations Pr.

İstanbul, TÜRKİYE

ayildiz@fsm.edu.tr

<https://orcid.org/0000-0001-9466-848X>

Web of Science ResearcherIDAAU-3394-2021

Scopus Author ID: 37096362000

Research Article

History

Received: 29/09/2024

Accepted: 09/12/2024

Published: 31/12/2024

Pub Date Season: December

Plagiarism

This article has been reviewed by at least two referees and scanned via a plagiarism software.

Copyright

This work is licensed under

Creative Commons

AttributionNonCommercial 4.0

International License (CC BY NC)

Ethical Statement

It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited. Legal liability belongs to the authors.

Citation

Yıldız, Ahmet. "Said-i Kürdi'den Said-i Nursi'ye Kürt Kültürü ve Bediüzzaman". Muhakemat Uluslararası Risale-i Nur Araştırmaları Dergisi 4 (Aralık 2024), 40-53.

Abstract

It is important to know the periodic characteristics of Kurdish culture in order to understand Bediüzzaman's political socialization. Indeed, the reflections of this culture in the process of encountering modernity and within the traditional texture are also included in the texts of Bediüzzaman Said Nursi from the Old Said period. The way the Old Said, whom we can define as the "Kurdish Said," included Kurdish culture in his texts also gives an idea about the form Kurdish culture took through Islam and tradition in the process of facing modernity. When we look at the fact that Said Nursi included the classical peaks of Kurdish poetry such as Melayê Cizîrî (Molla Ahmed-i Cezirî), prominent Sufis such as Mela Abdurrahman-ı Cami (Molla Mosque), Kurdish epics such as Qewlê Newala Sîsebanê and various proverbs and idioms in the texts he wrote in the later periods of his life, the key role of Kurdish culture in understanding Bediüzzaman and his thought becomes more apparent. The identity problem that emerged during the process of Kurdish culture's encounter with nationalism and the way it affected the identities Bediüzzaman had through the modern state and Islam in his life is also one of the main discussion topics of this study. The aim of the study is to trace this culture in Bediüzzaman's life and works from a historical sociological perspective and to reveal its impact on his political socialization. For this purpose, a brief critique will be made of approaches that understand Bediüzzaman exclusively through Kurdish identity and culture and approaches that reject/ignore this relationship, based on works that shed light on the socio-political structure of the period, Bediüzzaman's own works and biographies written about him.

Keywords: Political socialization, Kurdish culture, Kurdish nationalism, Said-i Kurdi, Said-i Nursi

Giriş

Kültür kavramı, bir topluluğun ortaklaştığı değerler, normlar ve kurallar kümesini ifade eder. Giyim tarzı, çocuk oyunları, mutfak gibi maddi unsurlar ve helal-haram, görgü, mizah, yasaklar gibi manevi unsurlar içerir. Din, soy ve tarih birliği, müzik, dil, edebiyat, bilmece-bulmaca- atasözleri, adetler, mimari, el sanatları, kadın-erkek ilişkileri, düğün ve taziyeler, kahramanlık ve sadakat gibi değer ve normlar kültürün günlük hayat içindeki tezahürleridir. Kolektif kendilik algısı son derece güçlü olan Kürtlerin kendilerine ait mümeyyiz bir kültüründen bahsedilebilir. Bununla birlikte, geleneksel kültür kodları açısından diğer “Orta Doğu” kültürleri ile önemli benzerlikler gösterir. Nitekim, *Mela Mehmede Bazidi u Adat u Rusumatname e Tewayife Ekradiye* isimli eserin Türkçe çevirisi, 18. yüzyıl sonu ve 19. yüzyılın ilk yarısındaki göçebe Kürt kültürünün çeşitli veçhelerini açık bir şekilde ortaya koymaktadır. Sistematik bir nitelikte olmasa da kitap, Kürtlerin gelenek, inanç, ahlak, yeme-içme tarzları hakkında ilk elden bilgiler veren önemli bir kaynaktır. Derli toplu ilk Kürt etnografyası olan bu kitapta Kürtlerin gündelik hayatı, komşu topluluklarla ilişkileri, eğitim, eğlence, düğün, ölüm, yas, hastalıkları teşhis ve tedavi pratikleri, kadın-erkek ilişkileri, melaların sosyal statüsü, şeyhler, ağalar, aşiret ilişkileri, batıl inançlar, talan, hırsızlık, eşkıyalık, misafirperverlik, dostluk, düşmanlık, yaşlılara hürmet, tarih şuuru, maişetlerini elde etme biçimleri, tabiat şartlarıyla baş etme tarzları, silah ve at kullanımı, büyücülük-falcılık, avcılık ve iz sürme gibi göçebe Kürt kültürünün tüm özellikleri ortaya konmaktadır.¹

19. asrın son çeyreğinde Bitlis'in Hizan beldesinin Nurs köyünde doğan Bediüzzaman'ın politik sosyalleşmesini anlamak açısından Kürt kültürünün dönemsel özelliklerini bilmek önemlidir. Nitekim, bu kültürün modernlikle karşılaşma sürecinde ve geleneksel doku içindeki yansımalarına Bediüzzaman Saîd Nursi'nin Eski Said dönemindeki metinlerinde de yer verilmektedir. “Kürt Saîd” olarak tanımlayabileceğimiz Eski Said'in yazdığı metinlerde Kürt kültürüne yer verme biçimi, Kürt kültürünün modernlikle karşılaşma sürecinde İslam ve gelenek üzerinden aldığı biçim konusunda da bir fikir vermektedir. Kahramanlığın kutsanmasından kullanılan silahlara ve at kullanmaya verilen değere, batıl inanışlardan, mela, ağa ve şeyhlere gösterilen ihtirama, eğlenme tarzlarından taziye ve yas geleneklerine, oyunlardan atasözlerine kadar Bediüzzaman'ın hayatında Kürt kültürünün derin izleri vardır. Keza Said Nursi'nin, Melayê Cizîrî (Molla Ahmed-i Cezîrî) gibi Kürt şiirinin klasik zirveleri, Mela Abdurrahman-ı Camî (Molla Câmî) gibi önde gelen sufileri, *Qewlê Newala Sîsebanê* gibi Kürtçe destanlara, çeşitli atasözleri ve deyimlere hayatının sonraki dönemlerinde kaleme aldığı metinlerde de yer vermesine bakıldığında,² Kürt kültürünün Bediüzzaman'ı ve fikriyatını anlamadaki anahtar rolü daha belirgin hale gelmektedir. Bu çalışmanın amacı da Bediüzzaman'ın hayatı ve eserlerinde bu kültürün izlerini sürmek ve politik sosyalleşmesindeki tesirini ortaya koymaktır. Bunun için dönemin sosyopolitik yapısına ışık tutan eserler, Bediüzzaman'ın kendi eserleri ve hakkında kaleme alınan biyografilerden hareketle Bediüzzaman'ı, münhasıran Kürt kimlik ve kültürü üzerinden anlayan yaklaşımlarla bu ilişkiyi reddeden/yok sayan yaklaşımların kısa bir kritiği yapılacaktır.

1 Mela Mahmude Bazidi, *Kürtlerin Gelenek ve Göreneklere*, Çev.: Murad Celali, İkinci baskı (İstanbul, Nubihar, 2022), 22-23. Kitap, Kürt kültürünü geleneksel kültürlerin dinamikleri içinde anlamlandırmamıza imkan verirken, hekimden çok muskacılığa itibar edilmesi, “ağa, şeyh ve mollaya” gösterilen özel saygı, Şafiiliğin belirleyiciliği, kadınların pek de namaz kulmamaları, “iki günahın” (zina ve livata) aynı zamanda iki büyük norm ihlali olarak toplumsal sadakatsizlik olarak görülmesi ve bu yüzden cezasının ihkak-ı hak meselesi olarak değerlendirilmesi, adak ve bedduanın günlük hayatta yaygınlığı, batıl inanışların önemi, toplumsal hayatın “hayatta kalma” güdüsü etrafında şekillenmesi ve bunun kadın-erkek ilişkilerine olan etkisi gibi hususlarda göçebe Kürt topluluklarının yaşayışına ayna tutmaktadır.

2 Mesela bkz. On Yedinci Söz'ün İkinci Makamının başındaki “Barla yaylası, çam, katran, ardıç, karakavağın bir meyvesidir” başlıklı bölümde Ahmed-i Cizri'nin *el-İkdü'l-Cevherî fi Şerhi Dîvânî's-Şeyh el-Cizri* isimli eserinden Kürtçe uzun bir alıntıya yer verilir. Bkz. Bediüzzaman Said Nursi, *Sözler* (İstanbul: Yeni Asya Neşriyat, 2007), 353-54 ya da Kürtlerde bir kitaba başlamanın şerefine verilen ziyafet anlamına gelen “meftihane”ye yapılan atıf: <http://www.erisale.com/#content.tr.9.280> (Erişim Tarihi: 12.02.2024). Keza *Mektubat*'taki Rüya bahsinde yer verilen *دَرْبِ نَافِي كُرَيْبِيَه پَالَانْدَار لِي وَرِيَه* darb-ı mesel de bunun bir örneğidir. Bkz. Bediüzzaman Said Nursi, *Mektubat* (İstanbul: Yeni Asya Neşriyat, 2007), 582.

1. Bediüzzaman'ın Hayatı ve Eserlerinde Kürt Kültürünün Yansımaları

1.1. Kimlik Olarak Kürtlüğü: Molla Said-i Kürdi

Kürt kültürünün en önemli göstereni Kürt kimliğidir. Bu yüzden ulus devletler çağında yaşadığı siyasi coğrafyalarda “azınlık kültürü” olarak varlığını sürdüren Kürt kültürünün en çok baskılanan bileşeni, kimlik bileşeni olmuştur. Kimlik probleminin merkeziliğini anlamak açısından Briton-İskoç ilişkisi aydınlatıcı olabilir. 1709'da Birleşik Krallığa eklenen İskoçların İngilizlerle ilişkisinde hiçbir zaman kimlik problemi yaşanmamıştır. İngilizler, İskoçların “İskoç” kimliğini yok sayma ya da inkâr etme yerine onları İskoç olarak Birleşik Krallığın bir parçası olarak tutmaya çalışmış, İskoçlar bu yüzden “kimlik” problemi ile karşılaşmamışlardır. “İskoç” olarak mümeyyiz bir varlığa sahip olma imkânı, İskoçların Birleşik Krallık içindeki bağımlılık konumunun kimlik dışındaki unsurlar üzerinden somutlaşması sonucunu doğurmuştur.³ İskoçlardan farklı olarak Osmanlı-Cumhuriyet modernleşmesi, “sınıfsız imtiyazsız kaynaşmış bir kitle” ideali üzerinden halkta birliği kurmaya yönelmiş ve Kürt kimliğini hem temdin hem temsil hem de tenkil konusu yaparak kriminalize etmiştir.⁴ Cumhuriyet döneminin büyük kısmında Kürt kimliği inkar edilmiş, bu yüzden, İskoçlardan farklı olarak, Kürtlerin sosyo-politik ve kültürel düzeydeki ana problemi “Kürt” ve Kürtlük”ün varlığını ortaya koymak olmuştur. Bu kimlik boyutunu Bediüzzaman şu sözlerle ifade eder: “Ben ki; İslamiyete, maarif-i İslamiyeye, ulemaya, talebeliğe ve İttihad-ı Muhammediyeye ve Kürtlüğe intisabım cihetiyle, şu sıfatlardan neşet eden devair-i mütekatia cemiyetlerin mültekası olduğumdan...”⁵ *Esile-i Sitte*'de de Kürt kimliğinin inkarının imkansızlığına ve bunun insani değerlerle bağdaşmazlığına dikkat çekerek, bunu hedefleyen devlet politikalarını eleştirir.⁶

1.2. Kıyafeti

Doğumundan 1920'lerin ilk yarısına kadar uzatabileceğimiz dönemde, giyim tarzı, edası ve lisanıyla Bediüzzaman yaşayan Kürt kültürünün tecessüm etmiş biçimi gibidir. “Kamalı, hançerli, çizmeli, şal-şapıklı” Kürt ağası kıyafeti,⁷ onun İstanbul'da iken de değiştirmedığı ancak Yeni Said'e dönüşüm arefesinde bıraktığı kıyafet biçimidir. Bu değişikliğin Kürt topluluklarının kıyafetinde Cumhuriyetle birlikte ortaya çıkan genel değişimin bir yansıması mı olduğu yoksa Bediüzzaman'la mı sınırlı olduğu tartışılabilir. Söz konusu tarihteki değişimin Bediüzzaman'la ilişkili bir değişim olarak görülmesi yanlış olmayacaktır çünkü toplumsal değişim sürece yayılan bir nitelik taşır. Abdulkadir Badıllı, kıyafetine ilişkin olarak kardeşi Abdülmecid'in *Hatıra Defterinden* şunu aktarmaktadır: “Van'da Vali Tahir Paşa zamanında, on iki arşın çifte hassadan küçük bir çadırı andıran gömlek giyerdi. Bu gömleğin kollarını o kadar geniş yapardı ki, bir çocuk içerisine girer çıkardı.”⁸ Derviş Vahdeti de, Volkan'da Bediüzzaman'ın İttihad-ı Muhammedi Cemiyetinin açılışında yaptığı konuşmayı aktarırken onu şöyle tasvir eder: “Bizim Hazret, yani Bedi-i Alem-i İslamiyet, o Kürt elbisesiyle, o Kürt tavr-ı kahramanesiyle, daima taşıdığı belindeki hançeriyle...”⁹ Be-

- 3 Briton-İskoç ilişkisini Türkiye-Kürtler ilişkisinin Cumhuriyet dönemindeki evrimi açısından karşılaştıran bir çalışma için bk. Murat Somer, “Why Aren't Kurds Like the Scots and the Turks Like the Brits? Moderation and Democracy in the Kurdish Question,” *Cooperation and Conflict: Journal of the Nordic International Studies Association*, C. 43(2): 220–249.
- 4 Türk kimliğinin klasik Kemalist dönemdeki etno-seküler kuruluşu için bk. Ahmet Yıldız, *Ne Mutlu Türküm Diyebilene. Türk Ulusal Kimliğinin Etno-Seküler Kuruluşu* (İstanbul, İletişim, 2001).
- 5 Said Nursi, *İçtimai Dersler* (İstanbul: Zehra Yayınları, 2009), 537.
- 6 Said Nursi, *Mektubat*, 731.
- 7 Abdulkadir Badıllı, *Mufassal Tarihçe-i Hayat I* (İstanbul: 1998), 93 ve 163.
- 8 Badıllı, *Mufassal Tarihçe I*, 147.
- 9 M. Ertuğrul Düzdağ (Yayına Hazırlayan), *Volkan Gazetesi* (İstanbul: İz Yayıncılık, 1992), 461; aktaran Muhyiddin Zınar, *Said: Kürtlüğün Kayıp Risalesi* (İstanbul: Nubihar, 2022), 121.

diüzzaman, 1907'de İstanbul'a geldiğinde, kamuoyuna kendisini "Said-i Kürdi" unvanıyla takdim etti.¹⁰ Yine aynı kaynaktan nakille kıyafetinin Kürdiliğini sorgulayanlara Bediüzzaman'ın, Avusturya boykotajını hatırlatarak milli kıyafeti tercih ettiğini, Kürtlerin biatı Sultan Selim'e olduğu için onun kıyafetini andıran kıyafetini çıkarmayacağını ve yedi milyon Kürd'ün tamamına suret ve siret olarak "vahşi ve hamal" olarak bakılmasından duyduğu rahatsızlığı gösterme ve o kıyafetin altında "hakiki insanların bulunduğunu" ispat etme sadedinde bu elbisesini değiştirmeyeceğini söylediğini görmekteyiz.¹¹ Dili, düşünme biçimi ve görünümüyle kendisini bir "Kürt evi"ne benzeten Bediüzzaman'ın, bu duruma ilişkin eleştirilere cevabı şudur: "Bu müşevveş sözlerimi temaşa edenler, misafireten ve tenezzühen ruhlarını bir 'Kürt evi' itlakına şayan olan cesedime göndersin de hazinetü'l hayalimi teftiş ile matvıyatı çıkarsın. Yani Leyla'mı benim gözlerimle temaşa etsin."¹²

Said: Kürtlüğün Kayıp Risalesi isimli çalışmasında Muhyiddin Zınar, Bediüzzaman'ın dönemin Kürt gelenekleri bağlamında isimlendirilmesini şöyle ifade eder: "Said Nursi, içinde doğduğu Kürt kültürüne göre muhtemelen Seidê Kurê Mirzo/Nurê diye isimlendirilmiştir."¹³ Geldiği bölge Kürdistan olduğu için, "Kürdi" unvanını kullanması geleneğe uygundu.¹⁴ 1922'de davet üzerine geldiği Ankara'da da kendisine "Kürdistan ulemasından Molla Said-i Kürdi" olarak Meclis'te hoşamedi yapılmış ve süreç içinde Mustafa Kemal Paşa kendisine Kürtçe bilmeyen Şeyh Sünusi'nin yerine Kürdistan Umumi Vaizliği teklifinde bulunmuştur.¹⁵ Ankara'dan Van'a geldikten sonra, maddi-manevi hiçbir bedelle değişmediği kıyafet biçimini değiştirir. "Çok mütevazı, dervişane ve İmam Şafii'nin kisvesini andıran bir ehl-i ahiret kisvesini giymeye" başlar.¹⁶ Artık yeni bir dönem başlamıştır ve bu dönemde Said Nursi aktivist alim kimliğini, mürşid kimliği ile itmam edecektir. Kıyafetindeki değişiklik de bunun tazammunlarından biridir.

1.3. Kürtçe ve Günlük Dilde Yansıyan Toplumsal Tahayyül

Medresenin taşıyıcılığını yaptığı Kürt dilinin modern bir alfabe ile yazı dilinin ihtiyaçlarına uygun bir dil haline getirilme çabaları modernleşme sürecinin ortaya çıkardığı önemli bir gelişmedir. Mutkili Halil Hayali'nin çalışmaları bu konuda öncü çalışmalardır. Kürt kültürünün ayırıcı unsuru Kürtçedir. Kürtçe, Kürtlerin mizacı ve bunun vücut verdiği duyguların kaynağı olarak en önemli kültürel gösteren durumundadır. Nitekim Bediüzzaman'ın Kürtçe kelime, deyiş ve darb-ı mesellere eserlerinde yer verdiği görülmektedir. Bizatihi Kürtçenin yazı dilinde kullanımı ise daha çok şiirde karşımıza çıkmaktadır. Kürt kültürünün ana taşıyıcısı olan Kürt medreselerinde bilim dili Arapça, iletişim dili Kürtçeydi. Modernleşme süreci Kürt coğrafyasını da kapsar hale geldiğinde Kürtçe gelişim düzeyi bakımından oldukça zayıf durumdaydı. Her dil, "ordusu ve donanması olan bir lehçe" olarak görüldüğünde, Türkçe ve Farsçadan farklı olarak Kürtçe-

10 Badıllı, *Mufassal Tarihçe I*, 172. Kürt milliyetçi yazar Kadri Cemil Paşa (Zınar Silopi) hatıralarında, II. Meşrutiyetin ilanından sonraki dönemde İstanbul'da tanıdığı Bediüzzaman'ın kıyafeti hakkında şunları anlatır: "Kürtlük duygularımız açılmağa başladığı bir sırada tatil günleri mektepten çıkıp Diyarbekirli hemşhirlilerin toplandığı Erganili Abdullah çavuşun kahvesinde hemşhirliler arasında vakit geçirmek alışkanlığında idik. Bu esnada Kürt kıyafeti ile kahveye gelen Kürtleri gördüğümüzde içten gelen bir sevinçle bunları hayran hayran temaşadan büyük bir zevk duyardım. Bahusus nur talebeleri üstadı meşhur molla Said'in yakışıklı babayığit tavrı ile Kürtlere mahsus giydiği şal u şapık elbisesi ve koloz desmali ile başı yükseklerde dolaşmasını temaşadan pek çok zevklenirdim." Bkz. Zınar Silopi (Kadri Cemil Paşa), *Doza Kürdistan* (İstanbul: Avesta Yayınları, 2014), 22-23.

11 Badıllı, *Mufassal Tarihçe I*, 200-201.

12 Zınar, *Kürtlüğün Kayıp Risalesi*, 2022, 432.

13 Zınar, *Kürtlüğün Kayıp Risalesi*, 432. Ayrıca bkz., 432-436.

14 Kürdistan kavramı idari-siyasi bir bölünmeden çok etnik bir kimliği ifade etmek için kullanılmış, Tanzimattan sonra 1847 tarihli mülki örgütlenme içinde ise resmi bir bölge adı olarak da kullanılmıştır. Vilayat-ı Şarkıye adlandırması bu yüzden bölge adı olarak "Kürdistan" adını ikame etmemektedir. Nitekim, Bediüzzaman'ın 1907'de İstanbul'a gelişi için bir Mürur Tezkeresi yazan Van Valisi Tahir Paşa, "Kürdistan uleması beyninde harika-i zekâ ile müstehir Molla Said Efendi" ifadesini kullanır. Aktaran Zınar, *Kürtlüğün Kayıp Risalesi*, 42. Zınar Silopi de II. Meşrutiyeti takip eden günlerde bu kavramı *Tanın*'de Hüseyin Cahit'in "Kürdistan" kelimesini ikame etmek için kullandığını ve Osmanlı resmi belgelerinde bundan sonra Kürdistan adının kaybolduğunu ileri sürer. Bkz. Zınar Silopi (Kadri Cemil Paşa), *Doza Kürdistan*, 27.

15 Badıllı, *Mufassal Tarihçe I*, 172-73 ve 577.

16 Badıllı, *Mufassal Tarihçe I*, 637.

nin gelişimini destekleyebilecek siyasi bir güç bulunmamaktaydı. Buna rağmen, Kürtçenin gelişmesine dönük çabaların modernleşen Kürt kültürel ve siyasi elitleri arasında boy verdiğini, Bediüzzaman'ın da Kürt kültürünün taşıyıcısı olarak Kürtçeyi konuşma dili olarak kullandığını, yazı dili olarak Türkçe ve Arapça eserler verirken, Kürtçe ibare ve deyişlere sıklıkla yer verdiğini söylemek mümkündür. “Kürt milleti,” Bediüzzaman açısından Kürtlerin aşiret kimliğini aşarak, modernliğin dönüştürücü meydan okumasını, “sanat, marifet ve ittifakla” teçhiz edilmiş olarak İslamiyet'in birleştiriciliğinde kristalize olması gereken bir oluşumla baş etmeyi mümkün kılacak bir süreç-olguya gönderme yapmaktadır.

Bu çerçevede ilk zikredilmesi gereken hususlardan biri, Bediüzzaman'ın, modernleşme sürecinde dindar Kürt elitlerinin kurduğu aynı adlı cemiyetin yayın organı olan *Kürd Teâvün ve Terakkî Gazetesi*'nin 22 Teşrinisânî 1324, 11 Zilka'de 1326 [5 Aralık 1908] târihli 1. sayısının 7. sayfasında yayınlanan ve “Ey gelî Kurdan!” diye başlayan Kürtçe Makalesi, “Bediüzzamân Molla Saîd-i Kürdî'nin Nesâyihî (Nesîhetê Bediüzzaman Mella Seîd ê Kurdî)” dir. Makale, Kürtlere İslamiyet, insaniyet ve milliyet gibi üç cevherleri bulunduğunu hatırlatır ve Kürtler arasında fakirlik, okumamışlık ve didişmelere karşı uyarıda bulunur. Kürtlerin okuması, ittifak ruhunu diriltmesi, sorumluluk ve şahsi girişimciliği çözüm eksenleri olarak önerir. Okumak ve el ele vermek, Kürtlerin sosyopolitik ve ekonomik gelişmesinin kaidesi olarak öne çıkarılır.¹⁷

Yine İstanbul'a ilk gelişinde Saray Mabeynine bir dilekçe verir. Dilekçenin konusu Türkçe bilmedikleri için yeni bilimlerle tanışamayan, bu yüzden de diğer etnik toplulukların çok gerisinde kalan ve birbiriyle sürekli didişen Kürtlerin bu talihini değiştirecek Kürtçe, Türkçe ve Arapça dillerine dayalı, dini ve fenni ilimlerin birlikte okutulacağı bir medresenin Kürdistan'ın muhtelif noktalarında açılmasıdır.¹⁸

1923 Haziran'ında Ankara'dan ayrıldıktan sonra Van'a geldiği ilk aylarda Nurşin Camii'nde Kürtçe va'zeder. Cemaat içinde Kürtçe bilmeyenlerin de olduğunu görünce vaaz dilini Türkçe olarak değiştirir.¹⁹ Nurşin Camii'ndeki vaazlarında ve talebelerine yaptığı derslerde 1926'da telifine başlayacağı Risale-i Nur metinlerinde kullanacağı Esmâ-i Hüsna'ya dayalı Kur'an ve kainat dili uç vermeye başlamıştır. Vaazların ağırlıklı konusu da haşır, ahiret ve vahdaniyet konularıdır. Kullandığı dilin dinleyenler tarafından anlaşılmadığı şeklindeki iletilere Seyda'nın cevabı “Evet, biliyorum, vaazlarımın mevzuu ağırdır, anlaşılmıyor. Fakat ben imanın temellerini sağlam inşa etmek istiyorum. Temel sağlam olursa, zelzelelerle yıkılmaz” cevabını verir.²⁰

Bu dönem eserlerinde çok sayıda Kürtçe kelimeye de yer verilir: avzen, zenab,²¹ çiznök,²² zurm zurm etmek,²³ pineduz,²⁴ kızvan²⁵ gibi.

Reçetet'ül Ekrad adını verdiği *Münazarat* isimli eserinin “İfade-i Meram ve Uzunca Bir Mazeret” başlıklı önsözünde hem *Münazarat* hem de *Hutbe-i Şamiye* isimli eserlerine ilişkin olarak şunu söyler: “Her birisi Kürt olduğu gibi, aynı halde Türk, aynı vakitte Araptır. Güya her bir eser Arap abasını iktisâ ve Türk pantolonu giymiş külahlı bir Kürttür.” Böylece aslında modernleşme sürecine muhatap olan ve Ermenilerle olan rekabetlerinde büyük güç kaybına uğrayan Müslüman Kürt bedeni, aba, pantolon ve külâh giymiş olarak tasvir edilir ve bu iki toplulukla olan dayanışma bağlarına özel atıfta bulunulur.²⁶ Buradan hareketle Bediüzzaman, Eski Saîd dönemindeki tüm eserlerinin “Kürt taifelerinin tabiatlarının enmuzeci” olduğunu

17 <https://www.risalehaber.com/said-nursinin-kurtce-makalesi-225535h.htm> (Erişim Tarihi:12.02.2024). Makalenin hem Kürtçe hem de Türkçesi için bkz. Said Nursi, *İçtimai Dersler* (İstanbul: Zehra Yayınları, 2009), 509-10.

18 Badıllı, *Mufassal Tarihçe I*,182-83.

19 Badıllı, *Mufassal Tarihçe I*, 642.

20 Badıllı, *Mufassal Tarihçe I*,645.

21 Said Nursi, *Muhakemat* (İstanbul: Söz Basım Yayın, 2010), 39.

22 Nursi, *Muhakemat*,103.

23 Said Nursi, *Asar-ı Bediyye, Münazarat* (İstanbul: Envar Neşriyat, 2010), 311. Kürtçe “zirm zirm” olarak da telaffuz edilebilir.

24 Said Nursi, *Asar-ı Bediyye, Divan-ı Harb-i Örfî* (İstanbul: Envar Neşriyat, 2010), 439.

25 Said Nursi, *Mesnevi-i Nuriye*, çev. Abdulkadir Badıllı (İstanbul: Zehra Yayıncılık, 1998), 572.

26 Said Nursi, *Asar-ı Bediyye, Münazarat*, 293.

belirterek onlarda intizam aranmaması gerektiğini söyler.²⁷ Bu eserlerin nağmelerini dinleyebilmek için “bir Kürt cesedini giymek” gerektiği belirtilir.²⁸ Yani *Münazarat*’ı anlamak için Kürt kültürüne aşina olmak zorunlu görülür. Bir eseri anlamada tarihi-sosyolojik arka planı bilmek kolaylaştırıcı bir rol oynar.²⁹

Münazarat’ın anlaşılması sadedinde okuyucunun şu hususa dikkat etmesini ister: “Ben Kürtçe düşünürüm, Türkçe ve Arapça yazıyorum”. Dolayısıyla *Münazarat* isimli eserini, ana dili Türkçe olmayan, Türkçenin sözdizimine yeterince aşina olmayan birinin yazdığının göz önünde bulundurulmasını talep eder.³⁰ Bediüzzaman’ın Türkçesini yadırgayanların bunu nazara alması empatik bir okuma açısından önemlidir.

Aynı metinde Kürtlerin tabiatı “meşrutiyet-perver” olarak nitelenir. Kürt medreselerinde derslerin münazara ve münakaşa suretinde okunması bunun örneği olarak zikredilir. Keza bu yüzden, Kürtlerin fikren Meşrutiyeti benimsedikleri ama onları yöneten Osmanlı bürokrasisinin bir kısım memurlarının meşrutiyeti lekedard eden tutum ve davranışları sürdürdükleri belirtilir.³¹

İstanbul’daki Meşrutiyet idaresine ilişkin gözlemlerine dayanarak Kürt aşiret mensuplarının Meşrutiyet yönetimine ilişkin sordukları suallere cevapları ihtiva eden *Münazarat* isimli eserinde, soru soranlar Saîd Nursi’ye “Seyda” diye hitap ederler. Kürt medreselerinde ders veren hocalara “Seyda”, ders alan öğrencilere ise “feqi” denir.³² Bu hitap biçimi, Bediüzzaman’a soru soran Kürtlerin onu medrese hocası sıfatı içinde algılayıp hürmet gösterdiklerini, sorgulamalarının ise Kürt medreselerindeki “münazara” geleneği içine oturduğunu göstermektedir.

Aynı eserde Kürtlerle diğer Müslüman toplulukları birbirine bağlayan ve onların milliyetlerinin esasını oluşturan temel bağın İslamiyet olduğu belirtilir. Bu yüzden cahiliye asabiyetini uyandıran hareketler “fitne” olarak görülür ve “tavaif-i müluk” (mülkün küçük birimlere bölünerek parçalanması) riskine karşı uyarıdabulunur.³³

Keza soru soran Kürtlere cevap verirken Bediüzzaman sinemadan (sinematografi) “medeniyetin harikaları” meyanında bahseder.³⁴ Konuştuğu insanlar için sinemanın temsil ettiği olgu, yakaza değil ancak rüyanın bir bileşeni olacak mahiyettedir.

Birinci Dünya Savaşı esnasında, cephede Kur’an-ı Kerimi eline alıp Kürtçe tefsirini yapmış, öğrencilerinden Molla Habib de Kürtçe olarak not almıştır. Bu eser daha sonra *İşarat-ül İcaz* adıyla Arapça olarak basılmıştır.³⁵

1.4. Kürtlerin Seciyesine İlişkin Bazı Atıflar

Seciye teorisi ancak bağlamsal düzeyde açıklayıcılığa sahiptir. Özcü bir tanımın bizi götüreceği yer ise ırkçılıktır. Bu yüzden Bediüzzaman’ın Kürtlerin seciye özelliklerine ilişkin belirlemelerini bağlamsal / tarihi-sosyolojik süreçlerle ilişkili olarak anlamlandırmak gerekir. “Şecaat fenninde allame”³⁶ olarak nitelenen Kürtlerin kahramanlığı ve şecaati komşuları olan Ermenilerle tarihi rekabetleri içinde *Münazarat*’ta

27 Nursi, *Münazarat*, 294.

28 Nursi, *Münazarat*, 295.

29 Bu konuda iyi bir çalışma için bkz. Kaya, Hakan. “Said-i Kürdi ile Kürt Aristokrasisinin Meşrutiyeti Algılama Biçimleri”. *Muhakemat Uluslararası Risale-i Nur Araştırmaları Dergisi* 3 (Aralık 2023), 70-87.

30 Nursi, *Münazarat*, 294-95. Bediüzzaman Türkçeyi ancak 20 yaşına geldiğinde konuşmaya başlamıştır. 1900lü yılların başlarında Başit dağında iken Van Valisi Tahir paşaya ilk Türkçe mektubunu yazar. Bkz. Badıllı, *Mufassal Tarihçe I*, 150.

31 Nursi, *Münazarat*, 296.

32 Z. Fuat Toprak, vd., “Seyda Molla Yasin Toprak (Yüsi) Hayatı ve İlmî Kişiliği,” *Şarkiyat I* (Nisan 2009), 121-132. Ayrıca bkz. <https://dergipark.org.tr/pub/sarkiat/issue/11236/134286>

33 Said Nursi, *Asar-ı Bediyye, Redd-ül Evham* (İstanbul: Envar Neşriyat, 2010), 512.

34 Said Nursi, *Asar-ı Bediyye, Münazarat*, 304.

35 Said Nursi, *İşarat-ül İcaz*, çev. Abdulkadir Badıllı (İstanbul: İttihad, 2004), 7.

36 Nursi, *İşarat-ül İcaz*, 339.

vurgulu bir biçimde verilmektedir. “Kürt bedeni taşlaşmış bir kale haline gelse içini şecaat doldurur” mealindeki ifadesi bunu yansıtmaktadır.³⁷ Şecaatin yanı sıra zekavet, gayret, itaat ve efradça çokluk Kürtlerin karakterini oluşturan “müsbet” sıfatlar olarak zikredilir. Buna rağmen Kürtlerin komşularına (Ermenilere) nazaran “geri kalmış” olmaları bir soruda problematize edilir.³⁸ Kürtlük ve İslamiyet’e dayalı bir üst kimliğin yokluğu, bu durumun sorumlusu olarak gösterilir.³⁹

Bediüzzaman ferdiyetçilik, kendini düşünme, ihtilaf, ağalık meyli, milleti kullanmak, aldatmak ve aldatmak gibi özelliklerin Kürtlere atfedilme durumunu “sun’i Kürtlük” olarak nitelerken, “cesaret, sadakat ve diyanetin unvanı olan tabii Kürtlükle” iftihar ettiğini belirtir.⁴⁰

1.5. Latifeler ve Şetmleri

Bediüzzaman’ın talebelerinden Cezire’nin Buhti aşiretinden Fakirullah Mollazade’ye “ölmez adam, yüzlük adam!” anlamına gelen “Nemiro! Sad Salo!” sözleriyle latifede bulunduğu nakledilir. Gerçekten de Molla vefat ettiğiinde yüz senesini doldurmuştur.⁴¹

Birinci Dünya Savaşında Bitlis şehrini Rus güçlerine karşı savunurken, silahını otomatik silah çevikliğinde kullandığı için, silah kendisine emniyeti açık iken verilir ateş almayınca çok kızar ve şiddetli bir şetmde bulunur: “Ji kuna heftê kerî ketno!” (“Yetmiş eşeğin kışından düşme seni!”) der ve silahı bir kayaya çarpıp parçalar.⁴²

Yine *Hutuvat-ı Sitte* isimli eserinde, İngiliz himayesinde yaşamayı kabul edenleri eleştiri sadedinde Kürtçe şu ifadeyi kullanır: “Xwedê mirov şaş dike, kaş neke... Kaş dike, fehş neke... Fehş dike, perş neke... Perş dike, perîşan neke... Perîşan dike mişeweş sergerdan neke.”⁴³

1.6. Kürt Atasözleri, Deyimleri ve Destanlarına Atıflar

Muhakemat’ın Birinci Makalesinin Üçüncü Mukaddemesinde tenvir için bir darb-ı mesele yer verilirken “Kürtlerin emsal-i edebiyesinde” notu düşülür. Darb-ı mesel Kürtçe deyişler de içerdiği için buraya alıyorum:

“Bir adamın ismi Alo⁴⁴ imiş. Bal hırsızlıyordu. Ona denildi: ‘Hırsızlığın tebeyyün edecektir.’ O da aldatmak için bir boş petekte yabancı arıları doldurup balı başka yerden hırsızlar, küvarda saklıyordu. Biri sual etseydi, derdi: ‘Bu, bal mühendisi olan arılarımın san’atıdır.’ Sonra da arılarıyla konuştuğu vakit, müşterek bir lisanla ‘Viz viz ji we hingivîn ji min’ derdi. Yani, ‘Tanîn sizden, bal benden’...”⁴⁵

Burada “Ali” adı Kürtçe olarak “Alo” diye telaffuz edilmektedir. “Kovan” için Kürtçe “küvar” kelimesi kullanılmaktadır. “Viz viz ji we hingivîn ji min” ifadesi ise doğrudan Kürtçe bir cümledir.

Yine Birinci Makalenin Sekizinci Meselesinde, Eski Yunan kozmolojisindeki dört unsur anlayışını red sadedinde Kürtçe şu deyişe yer verir: عَنَّاَصِرْ جِهَارِنْ زَوَانِنْ مَلَكْ (UNSURLAR DÖRT TANE OLUP MELEKLER DE ONLARDAN

37 Nursi, *İçtimai Dersler*, 122-23.

38 Nursi, *İşarat-ül İcaz*, 337.

39 Nursi, *İşarat-ül İcaz*, 339-40.

40 Said Nursi, *Asar-ı Bediyye, Nutuk 7* (İstanbul: Envar Neşriyat, 2010), 470.

41 Badıllı, *Mufasssal Tarihçe I*, 117.

42 Badıllı, *Mufasssal Tarihçe I*, 389.

43 “Allah insanı şaşırtırsa, yerde süründürmesin. Süründürürse aleme rezil etmesin. Rezil etse, dağınık etmesin. Perişan etse, başıbozuk etmesin.” Bkz. Nursi, *İçtimai Dersler*, 208.

44 Kürtçe “‘Elo” da denebilir.

45 Said Nursi, *Asar-ı Bediyye, Muhakemat* (İstanbul: Envar Neşriyat, 2010), 173-74.

(nurunsurundan) yaratılmışlardır).⁴⁶

Halk arasında yer alan inanışların bir örneği, mecazın hakikat sanılmasının yol açtığı bir hurafe olarak Bediüzzaman'ın annesi ile yaşadığı bir diyalog üzerinden anlatılır. Çocukluğunda ay tutulunca, küçük Said annesine aya ne olduğunu sorar. Annesi, “Ayı yılan yutmuş” der. “Neden görünüyor?” diye sorunca da “Asumanın yılanı nim-şeffaftır” cevabını alır.⁴⁷

1921 yılının Ramazan ayında kaleme aldığı *Lemeat* isimli eserini aslında “ruhunun çok hoşlandığını” belirttiği Sahabelerin gazevâtına dair *Qewlê Newala Sisebanê* adındaki Kürtçe destan tarzında yazmak istediğini söyler.⁴⁸ Molla Ağa ez-Zibarî tarafından Kürtçe kaleme alınan *Qewlê Newala Sisebanê*, sahabelerin kahramanlıklarından bahseden dört yüz beyitlik uzun bir kasidedir.

Kısacası, Kürt kültürü, kimliği ve lisanı Bediüzzaman'ın politik sosyalleşmesinin gerçekleştiği ana mecradır. Bu yüzden, Kürtçe düşünen, Kürtçe konuşan, Kürtçe rüya gören, Bediüzzaman, kahramanlık, meydan okuma, arabuluculuk gibi Kürt adetlerini Kürt geleneksel kıyafeti içinde hayatına taşır. “Kürt evi” tavsifini haklı kılacak düzeydeki bu etkilenmenin Said Nursi dönemindeki yansımalarından biri, kullandığı Türkçe'de zaman zaman bunun (olumsuz) etkilerinin görülebilmesidir. Düşünüşü, hissiyatı ve yaşayışında Kürt kültürünün belirginliği, Said Nursi dönemindeki geniş toplum etkileşimi üzerinden belirleyiciliğini kısmen kaybedecektir.

2. Tartışma: Kürt Kültürünün Yakınındaki ve Uzağındaki Bediüzzaman

2.1. 1907'den 1924'e: Said-i Kürdi' den Said-i Nursi'ye

Birleşmiş Milletler Kalkınma Programının 1994 yılında yayınladığı Beşeri Gelişim Raporunda ilk defa kullanılan *insani güvenlik* kavramı, küresel güvenliğin bireylerin yoksulluktan ve korkudan emin kılınmasını sağlayacak politikalar ile mümkün olabileceğini belirtir.⁴⁹ Bu kavram, daha sonra sağlık, eğitim ve kişi başına düşen milli gelir gibi parametreler üzerinden ülkeleri tasnif eden “insani gelişmişlik endeksi”ne esas oluşturacaktır. Bediüzzaman'ın 20. yüzyılın başında Kürtlerin karşı karşıya olduğu problemleri bu eksen- de tanımlar. Güvenliği bireysel düzeyde ele alan bu yaklaşımın öncüllerine Bediüzzaman'ın Kürdistan'da Arapça, Türkçe ve Kürtçenin eğitim dili olarak kullanılacağı, Türkistan, Kafkasya ve Arap dünyası topluluklarına hitap edebilecek, çöküş sürecindeki medrese eğitimine ve hocalarına yeniden prestij ve ekonomik güvenlik sağlayacak, milliyetçi akımlar ve mezhepçi eğilimler karşısında müminlerin kardeşliği anlayışını vurgulayacak ve yeni bilimlerin materyalist öğretiyi beslemek için araçsallaştırılması karşısında kainatı ilahi sanatların meşheri olarak sunan bir bakış açısıyla eğitim vermesi tasavvur edilen Medresetü'z-Zehra düşüncesinde karşılaşıyoruz. Bediüzzaman'ın ilk Kürtçe yazısında belirttiği üç cevheri (milliyet, İslamiyet, insaniyet) aktifleştirerek, cehalet, yoksulluk ve sürekli çatışma durumunun sona erdirilmesini sağlamaya ve güçlü bir ilim geleneğini temsil eden medreseleri bunun mecrası olarak kullanmaya matuf bu düşünce, Bediüzzaman'ın gaye-i hayalidir. İçinde yaşadığı Kürtlerin modernleşme sürecinde karşılaştıkları problemlere çözüm olarak geliştirilmiş, İslamiyet üzerinden insanlık cevherine uzanan bu tahayyül, Türk milliyetçiliğini benimsemiş yönetici elitlerin Kürt kimliğinin politizasyonuna dönük kaygıları yüzünden akim kalmıştır.

Sade bir köylü ailenin çocuğu olan, ağa, şeyh ya da molla gibi otorite figürleri ile ailevi ilişkisi bulunmayan Bediüzzaman, kısa süre içinde Molla Said olarak önemli bir kamusal figür haline gelmiştir. Miran Aşireti Reisi Mustafa Paşa'nın Hamidiye Paşası olma konumunu keyfi yönetim aracı kılması karşısında

46 Nursi, *Asar-ı Bediyye, Münazarat*, 219.

47 Nursi, *Asar-ı Bediyye, Muhakemat*, 177.

48 Nursi, *Muhakemat*, 545.

49 https://hdr-undp-org.translate.goog/content/human-development-report-1994?_x_tr_sl=en&_x_tr_tl=tr&_x_tr_hl=tr&_x_tr_pto=tc (Erişim Tarihi: 28 Eylül 2024).

onu şiddetle uyardıktan çekinmemiş, aşiretler arasındaki anlaşmazlıkların çözümüne aracılık etmiş, ilmi nüfuzunun kendisine sağladığı otorite ile kısa sürede ünlenmiştir. Basit meseleler yüzünden birbirlerini öldürmekten çekinmeyen Kürtlerin aşiret aidiyetlerinin üstüne çıkarak Kürtlük hamiyeti ve onun da üzerinde İslam salabeti ile hallenmeleri, Bediüzzaman'ın *Münazarat* yolculuğunda uyardığı “Kürt aydınlanmasının” çıkış noktasıdır.

19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren gelişen ve giderek milliyetçi karaktere bürünen Kürt-Ermeni ilişkileri insani güvenlik sacayağının üç bileşenini de örnekler. İki topluluk arasındaki sürekli çatışmalar, misyonerlerin çabaları ile açılan yeni usuldeki Ermeni okulları sayesinde, Ermeni toplumunun eğitim düzeyinin gelişmesi ve milliyetçi aidiyetin yükselmesi ile zanaat ve ticaretle Ermeni toplumunun Kürtlere nisbetle zenginleşmesinin ürettiği sorgulamalar,⁵⁰ Bediüzzaman'ın cehalet (Kürtçenin yaşadığı tek kurumun modern bilim ve kültüre kapalı medreselerden ibaret olması, İttihatçı elitin Kürt uluslaşmasına katkıda bulunmaması için “mektep” açmamayı tercih etmesi, Kürtleri, modern eğitim kurumları ile misyonerlik ve Ermeni milliyetçiliğinin tetiklemesi sayesinde erkenden tanışan Ermenilere nisbetle çok geride bırakmıştı)-zaruret (yoksulluk)-ihtilaf (sürekli çatışmanın varlığı) olarak ifade ettiği bu sacayağının, sanat(sosyo-ekonomik gelişme)-marifet(eğitim düzeyinin yükselmesi)-ittifak(birlik içinde olma/toplumsal bütünlük) üçlüsünün temsil ettiği insani güvenlik düzeyine ulaşma azmini merkeze alan ve El-Ezher'in İslam dünyasındaki tarihi konumuna göndermede bulunan Medresetü'z-Zehra ile toplumsal tahayyülü uyardı.

1907'de bu tahayyülün tahakkuku için İstanbul'a geldiğinde, Bediüzzaman Kürt kamuoyunun ve kültürel-politik elitlerinin yakından bildiği aktivist bir alim kimliğine sahipti. 1908'de Avusturya-Macaristan'a uygulanan boykotun en etkili unsurlarından biri, bu ülkenin mallarını limanlarda taşımayı reddeden ve İstanbul'daki hamallık sektörünü ellerinde tutan Kürtlerdi. Bu hamalların 31 Mart Olayına karışmasını önleyen ise Said-i Kürdi idi. II. Meşrutiyet sonrasında Osmanlı bütünlüğü içinde kalarak Kürtlerin sosyo-politik gelişmesini merkeze alan Kürt kültürel-politik eliti içinde en etkili kamusal figürlerden biri Bediüzzaman'dı. İstanbul'daki Kürt cemiyetleri içindeki aktif ve öncü konumu bunun gösterenlerinden biriydi.

2.2. 1924-1960: Cumhuriyetin Despotizmi Karşısında Said Nursi

Cumhuriyet ilan edilmeden önce Ankara'dan ayrılarak İstanbul'a giden Bediüzzaman, oradan Van'a gider.⁵¹ Van, O'nun öğrencilerine ve Büyük Savaş sırasında yaşadıklarına sılasıdır. Van'daki hayatı, yeni Cumhuriyetin gerçekleştireceği kültür inkılabının gölgesinde, yaklaşan yeni bir “inkılab-ı azim”e hazırlık safhası gibidir. Politik şiddete ve partizanlığa bulaşmadan, proaktif ve aksiyoner bir mücadele tarzı, Bediüzzaman'ın hem devletin temsil ettiği politik vücuda, hem de o gücü araçsallaştırarak kamusal alanı dinden arındırma politikalarının vesilesi kılanlara karşı, “imanın cereyanında”, epistemolojik ve ahlaki bir karşı duruş ortaya koymayı esas alır. Bu duruş, İslam imanının devletin eğitim, hukuk ve zor mekanizmaları ile desteklenen pozitivist bilimciliğin beslediği materyalizm karşısında tecdidine ve İslam'la tüm kamusal ve kurumsal bağları kesilen geleneksel Müslümanlara yeni bir semantik içinde ulaştırılmasına dayanır. İslam imanının günlük hayat içinde aile, komşuluk, aşiret, meslektaşlık, ticaret vb. ağlar ile hem bireysel hem de daha sonra oluşacak “ders halkaları” üzerinden kolektif olarak yaygın kitle eğitimine dönüşerek ahlakileşmesi, Kemalizm'in bu alanlar üzerinde hakimiyet kurmasını engellemiştir.

Bunun mümkün olabilmesi, “İslam Cemiyetinin imanının selamette kalabilmesi,”⁵² Bediüzzaman'ın yerelden evrensele uzanan çoklu kimlik halkaları içindeki “bedi” bir terkibe dayanır. *Münazarat* eserini hem Kürt hem Arap hem de Türk olarak nitelemesinde olduğu gibi, Cumhuriyet dönemindeki duruşu, Kürtlüğünü inkâr etmeden ama kendisini münhasıran bu kimlik üzerinden tanımlamadan, “imansızlık cereyanı” karşısında Kürt, Türk ya da Arap fark etmeksizin tüm Müslümanların ontolojik duruşunu İslam imanı

50 *Münazarat*'ta Kürt-Ermeni münasebetlerine ilişkin bir dizi soruyla karşılaşılıyor. Bkz. Said Nursi, *İçtimai Dersler, Münazarat* (İstanbul: Zehra Yayınları, 2009), 107-126.

51 Ankara'dan ayrıldıktan sonra önce İstanbul'a, sonra Van'a dönüşünün hikayesi ve bunun tazammunları için bkz., Cemalettin Canlı-Yusuf Kenan Beysülen, *Zaman İçinde Bediüzzaman* (İstanbul: İletişim, 2010), 294-98.

52 Said Nursi, *Tarihçe-i Hayat* (İstanbul: Yeni Asya Neşriyat, 2007), 961-62.

üzerinden yeniden kurmaktır. Bu yeniden kurma ameliyesinde milli kimliğin/milliyetin yeri reddedilmez ama buna asliyet de atfedilmez. Kürtlerin ve Kürtçenin yok sayılması ya da inkâr edilmesi meşruiyet atfedilebilecek bir durum değildir.⁵³ Bu yüzden Bediüzzaman'ın millet tanımında etnik kimliğin zorunlu ve vazgeçilmez göstereni İslam'dır; dil, vatan ve sınıf birliği temelli dayanışma biçimleri tamamlayıcı nitelik taşır, olmazsa olmaz değildir.⁵⁴ Bediüzzaman yeni Cumhuriyetin milli birlik anlayışını İslam kardeşliği üzerinden kurmayı önerir. Cumhuriyet “inkılab-ı aziminin” temel taşlarının sağlam olması buna bağlıdır.⁵⁵ Böyle bir milli birlik anlayışı Kürtlerin ya da Arapların varlığını, kimliklerini ve kültürlerini reddetmez; bunlara “yabancı” olarak bakmaz.

Tam da bu noktada şunu hatırlamak gerekir: Cumhuriyet rejimi “Türkleştirme yoluyla Batılılaşma”⁵⁶ olarak ifade edebileceğimiz bir paradigma üzerinden gerçekleştirmeye çalıştığı “medeniyet dönüşümü” çerçevesinde Kürtlüğü kriminalize eder, Araplığı geriliğin sembolü olarak görür. Bu kimlikleri taşıyanların ve bu kültürleri yaşatanların tek seçeneği “gönüllü ya da zorunlu asimilasyonu” kabul etmeleridir; aksi taktirde hem yabancı hem de düşman bir unsura dönüşeceklerdir. Aslında İstiklal Harbinin Kürtlerin varlığını tanımayı ve bunu kamusallaştırmayı taahhüt eden siyasi bir koalisyonun ürünü olduğunu hatırladığımızda, İstiklal'den sonra ortaya çıkan politik tercihlerin hem İslam'ı hem de farklı etnik ve ulusal kimlikleri reddetmesi yeni bir durumdur. Bu durum karşısında, Bediüzzaman ihya ve ıslahtan önce tecdide dayalı yeni bir epistemolojik inşası içine girer. Tek Parti döneminde kendisine yönelen sürgün, tecrit, hapis ve keyfi muamele gibi baskıların en önemli sebebinin 1938'de telif ettiği ve vahdaniyeti “kâinattan Halikını soran bir seyyahın müşahedatıdır” alt başlığıyla anlattığı Ayet-ül Kübra vb. eserler olduğunu söylemesi, bununla ilişkilidir.⁵⁷

Bediüzzaman'ın çoğunluğu Türkçe konuşan toplumla iletişim içine girmesini önlemenin en etkili yolu, Kemalist milliyetçi rejim için O'nun Kürtlüğünün sürekli vurgulanması(y)dı(r). Devlet otoritesini tanımadıkları, yabancı güçlerin içerideki maşaları oldukları söylenen ve kandırılmış vahşiler olarak kriminalize edilen Kürtlere ve Kürtlüğe nisbet edilmek, geniş toplumla konuşabilme ve etkileşime girme imkanını önleyecek en etkili araç olarak devreye sokulmuştur. Devlet nezdinde O, gittiği her yerde “Kürt Said”tir. Bir Kürd'ün ise Türklere rehberlik etmesi “bizi bizden olanlar yönetmeli” şeklindeki milliyetçi şiarı zıttır.

Cumhuriyet rejiminin bu söylemi, Bediüzzaman'ın sürgün olarak gönderildiği ve çoğunluğu Türkçe konuşan toplumda karşılık bulmaz; çünkü Rejimin “Türk” saydığı Türkçe konuşan kitleler, gerçekte ulusal anlamda “Türk” değillerdir; Türkleştirilmesi gereken topluluklardır. “Türklerin Türkleştirilmesi” diyebileceğimiz bu süreç, topyekûn ulus inşa araçları devreye sokularak zaman içinde ulusal anlamda Türk kimliğinin benimsenmesini sağlayacaktır. Dolayısıyla, Türkçeyi zor konuşan, Latin harfli Türkçeyi bilmeyen Bediüzzaman, kendisiyle etkileşime giren geleneksel Müslüman halk kesimleri tarafından önce “Kürt Hoca” sonra da “Hoca Efendi” olarak kabul kulağıyla dinlenir. Bunu mümkün kılan ise, Risalelerin kullandığı “din dili” dir. Bu dilin Müslümanlar nezdindeki evrenselliği şairlerin evrenselliğindeki sırrı paylaşır: bir insanı yekdiğerine Müslüman olarak tanıtan işaretler.

Geniş toplumla iletişimin kurulmasını kolaylaştıran unsurlar arasında Bediüzzaman'ın eski “Kürt ağası” kıyafeti yerine mütevazı bir irşad cübbesini giyinmesi ve kendine has sarığı, Kürtlüğünü inkar ya da reddetmeden öne çıkarmaktan yani öncelikle Kürt olarak tanınma, Kürtleri temsil etme gibi bir iddiadan imtina etmesi, bu meyanda İslam uleması mabeyninde bir gelenek olan doğduğu köye nisbetle anılmayı yani Said Nursi adlandırmasını tercih etmesi, Said-i Kürdi'den belirttiğim kısıtlarla uzak dururken, Soyadı kanunundan sonra kendisine verilen “Okur” soyadını hiç kullanmaması bize bu duruşun ontolojik zemini hakkında yeterince fikir vermektedir.⁵⁸ Bediüzzaman pergelinin sabit ayağı İslam, hareketli ayağı, Türk, Kürt, Arap ya da bir baş-

53 Bkz. Said Nursi, “Esile-i Sitte,” *Mektubat* (İstanbul: Yeni Asya Neşriyat, 2007), 728-32.

54 Nursi, *Mektubat*, 546-47.

55 Said Nursi, *Mesnevi-i Nuriye* (İstanbul: Yeni Asya Neşriyat, 2007), 87.

56 Yıldız, *Ne Mutlu Türküm Diyebilene*, 115.

57 Nursi, *Tarihçe-i Hayat*, 611, 744-45.

58 Bununla birlikte, Kemalist rejim, Bediüzzaman'ı kendi anti-tezi olarak görmüş ve ona ilişkin rezervini Kürtlük üzerinden hep canlı tutmuştur. Bunun ilginç bir örneği, 27 Mayıs 1960 darbesinden sonra Said Nursi'nin mezarının Urfa'dan Isparta'ya nakledilmesi olayıdır. 27 Mayıs dönemi Bakanlar Kurulu tutanaklarını kitaplaştıran Cemil Koçak'ın aktardığına göre, 20 Haziran

kası olabilmektedir. Bu şekilde Kürt bir İslam alimi, aktivisti ve müşşidi olarak Kürdistan'da maruf olurken, diğer bağlamlarda bu Kürtlüğün görünürlüğünden, ulusçu semantik içinde İslam'a perde olmaması adına sakınılmaktadır. Bu bir red ya da inkâr değil açık maslahatlara dayalı bir tensiptir. Bediüzzaman, Kürtlüğün kriminalize edildiği ve devlet tarafından halka erişimini engellemek için sürekli aleyhte propaganda unsuru olarak kullanıldığı bir dönemde, devletin bu tavrını kabullenmemiş, buna “müsbet hareket” olarak adlandırdığı hareket tarzı içinde karşılık vermiştir. Kürtlük reddedilen, inkâr edilen, yabancılık duyulan bir kimlik değil sadece açık maslahatlardan dolayı öne çıkarılmayan bir özelliktir. Bu bakımdan Bediüzzaman Kürt kimliğinin milliyetçi kavranışına mesafeli olduğu gibi, bu kimliğin kriminalize edilerek inkârına da mesafelidir. 1907-1923 döneminde olduğu gibi münhasıran Kürt toplumunun temsilcisi ve sözcüsü olan Müslüman bir alim ve aktivist değildir. O artık içinde yaşadığı toplumun tümünün, milliyetinden bağımsız olarak, imanına hizmet eden Müslüman bir müşşittir. Bu vasfıyla da Kürtlüğü tanıtıcıdır; tanımlayıcı değildir.

Kürtlüğü “devletin hizmetine koşma”⁵⁹, “Kürtlüğü her an beraberinde taşıma”⁶⁰ ya da Kürdilik vasfının İslamilik vasfına nisbetle ikincil olduğunu belirten⁶¹ çalışmalar Bediüzzaman'ın Kürtlükle ilişkisini güncel tartışmalar içinden okumaktadır. Oysa tarihsel sosyolojik bakış bize bu konuda çok daha “objektif” bir anlama düzeyi sunar. Bu açıdan baktığımızda, Bediüzzaman'ın devlet ve yönetici seçkinler arasında ayırım yaptığını ve hem Osmanlı hem de Cumhuriyet döneminde yönetici seçkinlerin ideolojik tutumlarını ve siyasi pratiklerini eleştirirken ortak yaşamının politik matrisi olarak devleti bundan ayırdığını görürüz. Tek Parti döneminde maruz kaldığı baskılar karşısında devlet gücünü dinsizliğe alet edenleri ağır şekilde eleştiren Said Nursi, devletle devlet gücünü kullananlar arasında ayırım yapar.⁶² 1907'de İstanbul'a gelirken kendisi için Mürur Tezkeresi yazan Van Valisi Tahir Paşa ile Bediüzzaman arasındaki “himaye ilişkisi” ehl-i siyasetin ulemayı gözetme geleneğinin bir uzantısıdır.⁶³ Buna rağmen Bediüzzaman, sadece Tahir Paşa karşısında da değil, Bitlis Valisi Ömer Paşa, Milli Aşireti Paşalarından Mustafa Paşa, Sultan II. Abdulhamit ve ilk Mecliste Mustafa Kemal Paşa ile ilişkisinde “ilmin izzetini koruma” olarak ifade edilebilecek bir pozisyonu muhafaza etmeye çalışmıştır.

Said Nursi çalışmalarına önemli bir katkıyı temsil eden *Said: Kürtlüğün Kayıp Risalesi* kitabında Muh-yiddin Zınar'ın ileri sürdüğü “Kürtlüğü her zaman yanında taşıma” şeklindeki tezi, tarihsel sosyoloji açısından isabetli görünmemektedir; özellikle Cumhuriyet döneminde Kürt kimliği Bediüzzaman nezdinde, yukarıda da belirtildiği üzere, inkâr edilmese de artık öne çıkarılması gerekmeyen bir keyfiyete tabi tutulmuştur. Bazı takipçileri üzerinden ortaya çıkan Bediüzzaman'ı Kürt kimliğinden soyutlama çabası, Nurculuğun soğuk savaş dinamikleri tarafından biçimlendirilmiş milliyetçi-muhafazakâr yorumunun beraberinde getirdiği politik olarak “statükocu” bir eğilimin sonucudur. Bunun Risale metinlerinde “Kürt” ve “Kürdistan” tabirlerinin ayıklanması sonucunu doğurduğu ve bu durumun bir tahrifata tekabül ettiği de açıktır. Bu tasarrufları, “dönemin şartlarının maslahata dayalı bir yorumu” olarak değerlendirmek metinler üzerinde tahrifat yapıldığı vakiasını ortadan kaldırmaz. Bediüzzaman'a “seyyidlik” nisbeti yoluyla Kürtlüğünü iskat etme şeklindeki “girişimlerin” ise ciddiyyetten uzak olduğu muhakkaktır. Bu yüzden Bediüzzaman'ı münhasıran Kürt kimliği üzerinden öne çıkarmak, -tersinden Kemalistlerin yaptıkları ile aynı şey- tepkisel ve *ex post facto* bir okumadır.

1960'ta Savunma Bakanı Fahri Özdilek Said Nursi'nin Urfa'da gömülmüş olmasının doğru bulunup bulunmadığını sorar. Darbenin lideri Cemal Gürsel, “Orası (Urfa) yarın Kürtlüğün merkezi haline gelecek... Siz büyük günah yaptınız.” diyerek mezarın Isparta'ya nakledilmesi için talimat verir. Naklin gerekçesi, görüldüğü üzere, “Kürtlük”tür. Bkz. <https://www.risalehaber.com/cemal-gurselsaid-nursiyi-ispirtaya-defnedin-108550h.htm> (Erişim Tarihi: 27 Eylül 2024). Kemalist çevrelerin Bediüzzaman'a bakışı hala aynı minvaldedir. Bu sosyal darwinist bakış, Kürtlüğü gerilik, cehalet, vahşet ve karanlık üzerinden resmetmektedir.

59 Emrah Cilasun, *Yeni Paradigmanın Eşiğinde Bediüzzaman Efsanesi ve Said Nursi Gerçeği* (İstanbul: Patika Kitap, 2015).

60 Zınar, *Said: Kürtlüğün Kayıp Risalesi*.

61 Fırat Aydınkaya, *Bediüzzaman'ın Hançeri* (İstanbul: Avesta Yayınları, 2020).

62 “...sizi iğfal eden ve adliyyeyi şaşırta ve hükümeti bizimle vatana ve millete zararlı bir surette meşgul eyleyen muarızlarımız olan zındıklar ve münafıklar, istibdad-ı mutlaka “cumhuriyet” nâmı vermekle, irtidad-ı mutlakı rejim altına almakla, sefahet-i mutlaka “medeniyet” ismi vermekle, cebr-i keyfi-i küffriye “kanun” ismini takmakla hem sizi iğfal, hem hükümeti işgal, hem bizi perişan ederek, hâkimiyet-i İslâmiyyeye ve millete ve vatana ecnebi hesabına darbeler vuruyorlar” ifadeleri bunun açık bir örneğidir. Said Nursi, *Şualar.12.Şua* (İstanbul: Yeni Asya Neşriyat, 2007), 457.

63 Zınar, *Said: Kürtlüğün Kayıp Risalesi*, 42-43.

Bediüzzaman'ın sürgün edildiği yerlerde kurduğu telif-tashih ve neşir ağının işleminde kendisini tanıyan ve "Seyda" olarak hürmet eden bazı Kürt bağlularının rolüne de atıfta bulunmak gerekir. Barla'daki ilk sürgününde en büyük yardımcılarından biri, yine Isparta'da sürgün olarak bulunan Adilcevaz'lı Kürt Bekir Ağadır. "Yanına bazen yine sürgün gelmiş Kürt Bekir Ağa ziyarete gelirdi. Onunla Kürtçe konuşur, şakalaşır, bazen gülerdi."⁶⁴ 1907'de İstanbul'a ilk avdetinde üç ay kadar yanında kaldığı Ferik Ahmet Paşa'nın "Kürt" olması hiç şüphesiz tesadüfi bir durum değildir; Kürtler arasındaki dayanışma ağının bir tezahürüdür.⁶⁵ 1925'te sürgün edilmek üzere derdest edilmeden önce Bediüzzaman'ı İran'a götürmek isteyen Şikaki Aşireti ağalarından Yemen Bey, sürgün edildiği Kastamonu'da, yine orada sürgün olarak bulunan Bediüzzaman'a "çaycı Emin" olarak hizmet edecektir. Bununla birlikte, Bediüzzaman'ın Kürt talebelerinin O'nu esas itibarıyla alim-aktivist kimliği üzerinden tanıdıkları, Mürşid kimliğinin ise sürgünde bulunduğu dönemde kristalize olduğu söylenebilir. 1950'den ölümüne kadar kişisel hizmetinde bulunan talebeleri arasında bir Kürdün bulunmaması, Bediüzzaman'ın alim-aktivist kimliğinin ötesine geçen mürşid kimliğinin etnik-ulusal kimliğinden bağımsızlaştığını gösteren bir durum olarak okunabilir. "Dindar müttaki bir Türkü lakayt çok Kürtlere tercih ettiğini" belirtmesi, Bediüzzaman'ın millet anlayışının din bağıyla karakterize edildiğinin bir ifadesidir.⁶⁶

Sonuç

Doğumundan Cumhuriyet'e kadar olan dönemde, Bediüzzaman, içine doğduğu Kürt toplumunun kültürü ve kimliğinin taşıyıcılığını yapan alim bir aktivisttir. Bu açıdan Kürt kültürü, kimliği ve lisansı Bediüzzaman'ın politik sosyalleşmesinin gerçekleştiği ana mecradır. Kürtçe düşünen, Kürtçe konuşan, Kürtçe hisseden ve az da olsa Kürtçe yazan Bediüzzaman, kahramanlık, meydan okuma, arabuluculuk gibi Kürt adetlerini Kürt geleneksel kıyafeti içinde hayatına taşır. Kürt-Osmanlı modernleşme sürecinde, Bediüzzaman'ın İslam kimliği üzerinden Kürt kültürünün gelişmesine büyük değer atfettiği görülmektedir. Bu dönemde şekil ve mana olarak Said-i Kürdidir. Kürtlerin milliyetçilikler çağında Osmanlı Devleti'nin insani güvenlik açısından en gerideki topluluğu olmaktan çıkıp, İmparatorluk içinde Kürt milliyeti üzerinden aşiret aidiyetini aşarak Müslümanlık üzerinden oluşan politik beden içinde kendisine bir yer edinmesi ve aynı coğrafyada iç içe yaşadığı Ermenilerle barış içinde kalabilmesi için Medreset'üz-Zehra adını verdiği bir tasavvur ortaya koyar. Kürtçenin ve İslam'la iç içe geçen Kürt yaşayışının taşıyıcısı olarak bu tasavvur kapsamında ulemanın maişetine ve modern bilimlerle ülfetine yapılan vurgu bunun ifadesidir. Kürt, Osmanlı ve İslam düzeylerinde temsilleri bulunan bu tasavvur, Bediüzzaman'ın ulus devlet döneminde, Cumhuriyet rejimi altında yaşarken de vazgeçmediği bir ideal olarak kalmıştır.

Cumhuriyetle birlikte ortaya çıkan "epistemolojik kopuş"un Bediüzzaman'daki karşılığı Said Nursi kimliği üzerinden İslam'ı tecdit ederek hayatta tutacak Risale metinlerinin müellifi olarak iktisap edeceği irşad makamıdır. İrşad makamında Bediüzzaman artık Kürtlük milliyetiyle sınırlanmayan, tüm Müslümanları, hatta insanlığı içine alan bir hitap diline sahiptir. Bunun tabii bir sonucu, Kürtlüğün milliyetçi semantik içindeki görünürlüğünün zayıflaması ve ikincilleşmesidir. Medresetü'z-Zehra tasavvurunun Kürtlük ayağı varlığını sürdürse de İslam ayağı kuşatıcı ve tayin edici bir konum edinmiştir. Bu yüzden vurgu Kürdilikten, milliyetçi semantik içinde daha "nötr" bir gösteren olan Nursi'ye kaymıştır. Türk milliyetçiliğinin bu konumlanmalara etkisi, Bediüzzaman'ı "Türkleştirme" ve Kürtlüğünü yok sayma/reddetme eğilimine vücut verirken, Kürt milliyetçiliği içinde Bediüzzaman'a bir sayfa açmanın yolunun onu Kürtlüğün sembol isimlerinden bir haline getirme ve Onu münhasıran Kürtlük içinde kavrama temayülünü tetiklemiştir. Bu iki tutumun uzağında, Bediüzzaman'ı anakronik okumaların dışında tarihsel sosyolojik bir bakış açısıyla ele almak daha "adil" görünmektedir.

64 Canlı-Beysülen, *Zaman İçinde Bediüzzaman*, 360.

65 Badıllı, *Mufasssal Tarihçe I*, 171.

66 Nursi, *Tarihçe-i Hayat*, 806.

Kaynakça

- Aydinkaya, Fırat. *Bediüzzaman'ın Hançeri*. İstanbul: Avesta, 2020.
- Bazidi, Mela Mahmude. *Kürtlerin Gelenek ve Görenekleri*. Çev.: Murad Celali, İkinci baskı. İstanbul, Nubihar, 2022.
- Badıllı, Abdulkadir. *Mufassal Tarihçe-i Hayat I*. İstanbul: 1998.
- Canlı, Cemalettin-Beyüstülen, Yusuf Kenan. *Zaman İçinde Bediüzzaman*. İstanbul: İletişim, 2010.
- Nursi, Said. *Asar-ı Bediyye, Nutuk 7*. İstanbul: Envar Neşriyat, 2010.
- Nursi, Said. *Asar-ı Bediyye, Redd-ül Evham*. İstanbul: Envar Neşriyat, 2010.
- Nursi, Said. *Asar-ı Bediyye, Münazarat*. İstanbul: Envar Neşriyat, 2010.
- Nursi, Said. *Asar-ı Bediyye, Divan-ı Harb-i Örfi*. İstanbul: Envar Neşriyat, 2010.
- Nursi, Said. *Mesnevi-i Nuriye*, çev. Abdulkadir Badıllı. İstanbul: Zehra Yayıncılık, 1998.
- Nursi, Said. *İçtimai Dersler*. İstanbul: Zehra Yayınları, 2009.
- Nursi, Said. "Esile-i Sitte," *Mektubat*. İstanbul: Yeni Asya Neşriyat, 2007.
- Nursi, Said. *İşarat-ül İcaz*, çev. Abdulkadir Badıllı. İstanbul: İttihad, 2004.
- Nursi, Said. *Muhakemat*. İstanbul: Söz Basım Yayın, 2010.
- Nursi, Said. *Şualar; 12. Şua*. İstanbul: Yeni Asya Neşriyat, 2007.
- Nursi, Said. *Tarihçe-i Hayat*. İstanbul: Yeni Asya Neşriyat, 2007.
- Nursi, Said. *Sözler*. İstanbul: Yeni Asya Neşriyat, 2007.
- Nursi, Said. *Mektubat*. İstanbul: Yeni Asya Neşriyat, 2007.
- Silopi, Zınar (Kadri Cemil Paşa). *Doza Kürdistan*. İstanbul: Avesta Yayınları, 2014.
- Somer, Murat, "Why Aren't Kurds Like the Scots and the Turks Like the Brits? Moderation and Democracy in the Kurdish Question." *Cooperation and Conflict: Journal of the Nordic International Studies Association*, Cilt 43(2): 220–249.
- Toprak, Z. Fuat vd. "Seyda Molla Yasin Toprak (Yüstri) Hayatı ve İlmî Kişiliği," *Şarkiyat I* (Nisan 2009), 121-132.
- Zınar, Muhyiddin. *Said: Kürtlüğün Kayıp Risalesi*. İstanbul: Nubihar, 2022.
- Yıldız, Ahmet. *Ne Mutlu Türküm Diyebilene. Türk Ulusal Kimliğinin Etno-Seküler Kuruluşu*. İstanbul, İletişim, 2001.

Elektronik Kaynaklar

- <http://www.erasale.com/#content.tr.9.280> (Erişim Tarihi: 12.02.2024)
- <https://www.risalehaber.com/said-nursinin-kurtce-makalesi-225535h.htm> (Erişim Tarihi: 12.02.2024).
- <https://www.risalehaber.com/cemal-gurselsaid-nursiyi-ispirtaya-defnedin-108550h.htm> (Erişim Tarihi: 27.09.2024).